

अधिक उत्पादनासाठी रब्बी हंगामातील आंतरपीक पद्धती

संग्रामसिंग बैनाडे
आचार्य पदवी विद्यार्थी
कृषिविद्या विभाग

वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी

नेहा नवनागे

आचार्य पदवी विद्यार्थिनी

मृदशास्त्र व कृषी रसायनशास्त्र विभाग
महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी

आंतरपीक पद्धती:

आंतरपीक पद्धती म्हणजे दोन किंवा दोनपेक्षा जास्त पिके एकाच जमिनीत एकाच वेळी योग्य अंतरावर जमिनीत पेरली अथवा लावली जातात अशा पिक पद्धतीस आंतरपीक पद्धती म्हणतात.

आंतरपीक पद्धतीचे फायदे:

आंतरपीक पद्धतीमुळे जमिनीची सुपीकता, प्रतिएकरी उत्पादन, सेंद्रिय कर्बाचे प्रमाण वाढते. तसेच तणांचा प्रादुर्भाव कमी होतो, जमिनीची धुप कमी होते, नैसर्गिक आपत्ती उदभवल्यास पूर्ण पीक उध्वस्त न होता किमान एका पिकाचे तरी उत्पादन हाती लागते. सलग एकाच पिकाखाली शेती न ठेवता मुख्य पिकामध्ये आंतर किंवा मिश्र पद्धती अंमलात आणल्यास निव्वळ आर्थिक मिळकत अधिक मिळाल्याचे अनेक संशोधनपर प्रयोगावरून सिध्द झाले आहे.

आंतरपीक पद्धतीची निवड करताना खालील बाबी लक्षात घ्याव्यात:

- रब्बी हंगामातील नत्र स्थिरीकरण करणारे पिक उदा. हरभरा या पिकाचा समावेश आंतरपीक पद्धतीत करावा.
- बुरशीनाशक/जीवाणु संवर्धनाची बीजप्रकिया करावी.
- एकात्मिक अन्नद्रव्ये व्यवस्थापन तंत्राचा अवलंब करावा.
- तेलवर्गीय व कडधान्य पिकाचा समावेश करावा.
- जमिनीचा प्रकार आणि वार्षिक पाऊसमान लक्षात घेऊन आंतरपीक पद्धतीची निवड करावी.
- मध्यम व खालच्या पावसाच्या भागात व भारी जमिनीत व जेथे जलसंधारण शक्ती आहे अशा ठिकाणी रब्बी ज्वारी, करडई, हरभरा ही पीके घ्यावीत.
- मध्यम जमिनीत सुर्यफूल, करडई या पिकाची लागवड करावी.
- मध्यम खोल व ओलावा टिकवून ठेवणाऱ्या जमिनीत रब्बी ज्वारी, करडई, हरभरा तसेच रब्बी ज्वारी + करडई (६:३). करडई + हरभरा (६:३) या आंतरपीक पद्धतीने लागवड करावी.
- लागवडीसाठी शिफारस केलेल्या जातीची निवड करावी. प्रति हेक्टरी बियाण्याचे योग्य प्रमाण ठेवावे.

मराठवाड्यातील जमिनीचा प्रकार व पर्जन्यमान यानुसार हमखास जास्त उत्पादन व नफा देणाऱ्या आंतरपीक पद्धतीची तसेच संकरीत / सुधारीत वाण यांची पुढीलप्रमाणे शिफारस करण्यात आली आहे -

अ. क्र.	पिके	पेरणीच्या ओळीचे प्रमाण	मुख्यपिक पेरणी अंतर (सेमी)
१	रब्बी ज्वारी + करडई	६:३, ४:२	४५ * १०
२	करडई + हरभरा	२:४, ३:६, ३:३	४५ * १०
३	हरभरा + सुर्यफूल	३:३	४५ * १०
४	जवस + हरभरा/ करडई	६:३, ४:२	४५ * १०
५	गहू + हरभरा	३:१	२२.५
६	गहू + मोहरी	६:३	२२.५
७	पुर्वहंगामी ऊस + कांदा	१:१	
८	पुर्वहंगामी ऊस + बटाटा	१:१, २:१	
९	ऊस + कोबी	१:१	
१०	ऊस + हरभरा	१:२	

अ. क्र.	पिके	संकरीत / सुधारीत वाण
१	रब्बी ज्वारी	सीसीएच-१५ आर, सीसीएच-१९ आर, परभणी ज्योती, परभणी मोती, पीकेव्ही क्रांती, फुले यशोदा, फुले रेवती, फुले सुचित्रा
२	हरभरा	देशी वाण- बीडीएन जी- ७९७, फुले जी- ५, विजय, विशाल, जॅकी- ९२१८, बीडीएन-९-३ काबुली वाण- साकी, फुले विक्रम, पीकेव्ही काबुली-४, २, विसाट, फुले कृपा
३	करडई	फुले कुसुमा, पीबीएन एस-१२, ४०, ८६ (पूर्णा), नारी-१, शारदा
४	जवस	एनएल-९७, १४२, १६२, पीकेव्ही एनएल- २६०, लातूर जवस-९३
५	गहू	मालविका, राज-४०८३, एचडी-४५०२, त्र्यंबक, गोदावरी, तपोवन, मालवाशक्ती

कमी पावसावर येणारी रब्बी हंगामातील आंतरपीक पद्धती:

• रब्बी ज्वारी + करडई (६:३, ४:२):

ही आंतरपीक पद्धत ज्या क्षेत्रावर रब्बी ज्वारी मोठ्या प्रमाणावर घेतात अशा क्षेत्रासाठी शिफारस करण्यात आली आहे. रब्बी ज्वारीचे मुख्य उत्पादन धान्य व कडबा उत्पादन यामुळे तसेच याची उत्पादनक्षमता गरज व दरामुळे ओळींची संख्या अधिक आहे. या आंतरपीक पद्धतीचा फायदा असा होतो की, वातावरणातील उष्ण तापमानाच्या तफावती मध्ये ज्वारी अथवा करडई सलग पिकात येणारी घट कमी होऊन उत्पादनात स्थिरता येते.

• हरभरा + करडई:

ही आंतरपीक पद्धत मध्यम ते भारी जमिनीसाठी योग्य आहे. करडईचे क्षेत्र अधिक असलेल्या ठिकाणी ही आंतरपीक पद्धत ६:३ (४०:४ किलो/हे. बियाणे) किंवा ४:२ ओळींच्या प्रमाणात अधिक नफा देते.

• रब्बी ज्वारी + हरभरा:

यामध्ये रब्बी ज्वारीची उत्पादनक्षमता व जेथे जनावरे आहेत, तेथे कडब्याची गरज म्हणून रब्बी ज्वारीच्या ओळी जास्त ठेवल्या जातात. परंतु जेथे कडब्याची गरज नाही आणि हरभऱ्यास चांगला बाजारभाव आणि चांगले उत्पादन देणाऱ्या जाती असल्यामुळे हरभरा + रब्बी ज्वारी ६:३ (२०:७ किलो/हे. बियाणे) किंवा ४:२ याप्रमाणे लागवड करता येऊ शकते. हरभरा पीक थंडीमध्ये चांगले उत्पादन देते. अशावेळी थंडीमध्ये ज्वारीवर विपरीत परिणाम झाला तर हरभरा पिकाच्या उत्पादनातून ते नुकसान भरून निघू शकते.

• जवस + हरभरा:

मध्यम ते भारी जमिनीमध्ये या आंतरपीक पद्धतीची शिफारस करण्यात आली आहे. ही आंतरपीक पद्धती ६:३ किंवा ३:३ ओळींच्या प्रमाणात घेतल्यास अधिक फायदा होतो.

बागायती आंतरपीक पद्धती:

• गहू + हरभरा:

ही आंतरपीक पद्धत बागायती शेतीसाठी शिफारस करण्यात येते. मध्यम ते भारी जमिनीमध्ये ६:३ ओळींच्या प्रमाणात घेतल्यास अधिक फायदा होतो.

• गहू + मोहरी:

मध्यम ते भारी जमिनीमध्ये बागायती क्षेत्रासाठी या आंतरपीक पद्धतीची ६:३ ओळींच्या प्रमाणात शिफारस करण्यात आली आहे.

पूर्वहंगामी ऊसात आंतरपीके घ्यावयाच्या पद्धती:

• सलग सरी पद्धत:

जमिनीच्या प्रकारानुसार १०० ते १५० सेंमी अंतरावर सऱ्या वरंबे पाडून ऊसाची लागण सरीमध्ये केल्यानंतर दुसरे पाणी देण्याच्या अगोदर वरंब्याच्या दोन्ही बगलेत आंतरपीकाची टोकण पद्धतीने लागण करावी. कोबी, फुलकोबी व कांदाची रोपे लावावीत.

• पट्टा पद्धत:

या पद्धतीत ७५ किंवा ९० सेंमी अंतरावर सलग सऱ्या पाडून दोन सऱ्यात ऊस लागवड करून तिसरी सरी मोकळी सोडावी. अशाप्रकारे जोड ओळ करून राहिलेल्या १५० किंवा १८० सेंमी पट्ट्यात आंतरपीकाची लागवड करावी. या पद्धतीत ऊसाच्या उत्पादनात घट येत नाही. आंतरपीक निघाल्यानंतर ऊसात आंतरमशागत करणे सुलभ जाते.

टीप: आंतरपीक पद्धतीमध्ये जेव्हा मुख्य पीक व आंतरपीक यांचे १:१, २:२, १:२ असे ओळींचे प्रमाण घेतले असता मुख्य पिकाला रासायनिक खतांची शिफारस केलेली मात्रा हीच आंतरपीकास पूर्णपणे लागू होते. त्यासाठी वेगळी खताची मात्रा देण्याची गरज नाही.

(संपर्क: +९१ ९०२२२७४७२४)